

ד"ר מ. גליקסון.

בין פנטסיה לתבונה.

(הרצל ואחד-העם.)

דער מענש ווירקט אללעס, וואס ער
פערמאג, אויף דען מענשען דורך זיינע פער-
זאנליכקייט. . . אונד היער ענטשפרינגען אויך
דיע ריינסטען ווירקונגען. דיעזע וינד עס,
וועלכע די ע וועלט בעלעבען, אונד ווערער
מאראליש נאך פהיזיש אויסשטערבען לאסען.
גאָט הע, דיכטונג אונד וואהרהייט.

1.

„זהו כאו כן עתה, יחוסו של האדם, שחיוו ראויים לשמם,
לתמונתו ולגורלו של הגבור; יכול הוא להכניסו לתוך שלשלת
הסבות והמסובבים, ואף-על-פי-כן הוא עושה אותו „מיתוס“, משום
שההסתכלות המיתית פותחת לו אמת יותר עמוקה ושלמה מן
ההסתכלות הסבתית ורק היא מגלה לו את התמונה החביבה והשופעת
אורה בעמקי נפשו“.

בדבריו אלה של מרטין בובר אפשר לסמן את יחוסנו
ל„תמונתו ולגורלו“ של הרצל. וכאן הוא המפתח לפסק-הדין בנוגע
להסביוך ההיסטורי „הרצל-אחד-העם“. במדה שאנו מכניסים את
הציונות „לתוך שלשלת הסבות והמסובבים“, במדה שאנו רואים
בה שיטה של מפעלים לשם תכלית ברורה — אי אפשר לנו לבלי
להודות בצדקת ספקותיו של אחד-העם: „אם נכונה היתה דרכו—של
הרצל — תמיד, אם האמצעים שאחז בהם היו מכוונים באמת אל

המטרה ואם היטיב לראות את המטרה עצמה בצורתה האמתית". מודים אנו בהתגלות-לב: בנוגע להבנת תעודותיה של הציונות קרובים אנו היום הרבה יותר לאחר-העם מאשר להרצל, כשבא אחר-העם וערך מלחמה קשה כנגד חלומותיה הגדולים של התנועה החדשה, — מלחמה שבשעתה עשתה אותו בעינינו כמעט מחלל קודש כמזיד; כשהריק את כל חציו השנונים כנגד „האמונה במעשי נסים", „העושה את הציוניות לקץ הגלות ולפתרון שאלת היהודים בכל היקפה", — היינו רשאים אנחנו, שכורי ההתלהבות הגדולה של תקופת הסער, להתמרמר כנגד בעל השכל הקר והמפוכח, המוצא קורת-רוח בהריסת אילוונות, המתאכזר אל חולשת בני אדם ועושה שמות בגן החלומות היפים, שידי איש-פלאות, המושל בחסד עליון בממלכת הרוח, נטע מסביב להם להחיות את לבם ולשובב את נפשם השוקקה. יכולים היינו להתמרמר ולהתקצף, אבל אי-אפשר היה לנו להשתמש מהגיון הברזל של האדם הקשה ושל המציאות הקשה, לאט-לאט למדנו לראות את תעודת הציונות ביצירת ישוב עברי בארץ-ישראל, שלא יבטל ברוב של זרים הסובב אותו מכל צד כמי הים הסובבים איים בודדים קטנים, ושיחיה על עבודתו, עבודת-יצירה תרבותית וכלכלית, ולא יהיה זקוק לפרנסה עלובה מידי אחרים. ואת ערכו של ישוב זה בשביל הגולה למדנו לראות יותר במקצוע הלאומי-התרבותי מאשר במקצוע המדיני והכלכלי. ולדבר זה — נודה נא על האמת — הרי התכון אחד-העם בתורת המרכז הרוחני שלו.

II

אותו הסכסוך „הרצל-אחר-העם" היה נפתר אפוא לטובתו של אחר-העם, אילו היתה הציונות רק שיטת מפעלים לשם תכלית ברורה, שניתנו להתגשם על-פי תכנית ידועה ושאפשר לעמוד עליהם ולהוכיח את אמתותם בבהירות הגיונית. ברם, אין טעות גדולה בטעותו של אדם, הרוצה לעשות תנועה היסטורית גדולה כתנועה הציונית ענין להסתכלות סבתית בלבד, הרואה רק את הקשר הנסיוני שבין סבות ומסובבים, שאפשר להלבישו נוסחאות הגיוניות מוצקות, וכל-שכן שהסתכלות זו אינה מספיקה בשעה שאנו באים להעריך את פעולתה של אישיות כהרצל. את השפע המופלא,

רב החידות והרזים, היוצא מן האישיות, אין לעקוד על גבי מטה סדומית של ההכרה ההגיונית הסבתית. וכבר הורה גיתה: כל מה שאדם פועל על חברו אינו פועל אלא בכח אישיותו. לגבי הרצל ופעולתו עשויה אפוא ההסתכלות המיתית — אל נא נאפיל על מלה נכונה זו משום בושה בפני הרציונליסמוס היודע הכל — לעמוד על אמת יותר עמוקה. את מפעלו של הרצל אפשר להשיג רק כאופן גלוי: בשעת רצון ועליה, עלית מהות והכרה, כשנשמתו של אדם מתאזרת וחושפת את מעינותיה הנסתרים, דולה ממעמקים כח חי, מפעילה אותו ומחדשתו במפעל, והקושיות המחוכמות של המציאות ו„חוקיה" אין כחן יפה כאן מכחן של אותן הקישיות, שיש להקשות מן המציאות שבשוק על האמנות ה„מתעה" את הבריות במראות וכבודות. חוץ מן המציאות של ימות החול יש עוד מציאות אחרת, הגדולה ועמוקה ממנה: זו של הרצון הנואל והמפעל היוצר. אין כחו של הכרח-חוץ גדול מכחו של הכרח-פנים. האנושות הרתוקה בשלשלאות הברזל של חיי החולין והנותנת בלי מחאה את צווארה בעולם — אינה האנושות שנבראה בצלם אלהים. בשעת רצון, שעת עליה ויצירה, יוצר לו האדם את המציאות שלו. והוא הדין באומה. בשעות הגדולות של הזרעויות ומהפכה יסודית מתאמצת האומה לנתק את עבותות העובדות והמציאות האפורה, מוציאה מנגזי הדורות כחות-איתנים של מרידה וקרבנות ומניחה אותם בכף המאזנים, ומי מרד בשעלו את הכחות הספונים בשכבות הדורות?

III

הפוליטיקה כהאמנות — גם הפוליטיקה של אומה אמנות היא, ואולי היא הגדולה שבאמנויות — צריכה להתכוון לא להמציאות הגסה אלא למציאות עליונה עליה, פוליטיקה „מעשית" היא זו, אשר לפעמים אינה מעשית כלל וכלל. כדי להגיע למטרה האפשרית צריכה היא לראות גם את מה שאי-אפשר כאילו הוא אפשרי. כי אין כאן לפנינו גורמים מוחשיים קבועים, שאנו צריכים רק להעריך אותם זה לעומת זה ולהרכיבם זה על גבי זה בהסכם להוראת השכל וההגיון. משל למה הדבר דומה? ללשון לאומית ולאמנות לאומית. לשונה ואמנותה של אומה הן יצירה ויוצריה של זו כאחת. הלשון וצורות

את דעתו, רעת „כופר ומורד“, כי אין בידי אדם לעשות את הפלא הכפול: „ראשונה, להוציא את ארץ אבותינו... מרשות יושביה ועובדיה ולמסרה בבת אחת לרשות עם היושב מרחוק ומצפה לישועה, ושנית, לקבץ אל הארץ... עם עני ודל המפוזר בכל קצוי ארץ, עד בלתי השאיר לו שריד כמעט בארצות פזוריו“—ודאי שצדק, אבל לא צדק כשהסיק מכאן את המסקנה, כי כל הציונות המדינית אינה אלא אוטופיה ריקה, שערובה המוסרי כאין וכאפס.

אותה אמנת-„השקר“ בנפלאות עשתה נפלאות באמת. פעולה הרבולוציונית של הציונות המדינית לא נחלשה על-ידי זה, שקצת משאיפותיה אינן עומדות בפני המציאות; ואולי דוקא. הרמיוניות הנפרזה עמדה לה להיות לכח פועל ממשי. הנמנעות היו נחוצות, כדי שהאפשרויות יעשו מציאות. צריך היה הרצל להציג לעצמו מטרות גדולות עד כדי אוטופיה, בשביל שימצא בנפשו את הכח המניע הגדול, שהיה נחוץ כדי לעורר ולזעזע את העם.

אילו לא היו בלבו של הרצל אותה האמונה התמימה העוקרת הרים, אותו הבטחון בלי מצרים, שהמהפכים הגדולים, העומדים להמין האנושי בשעת ברכה וכובשים לפניו דרכים חדשות ביד חזקה, מצטיינים בהם—ודאי שלא היה מעיז כלל לגשת אל העבודה הענקית, שאלהי ישראל עצמו, כביכול, החפאר בה לפנים, וכשם שהוא עצמו, בשעה שננלתה לו האמת הגדולה שלו, שמע ממעל לראשו את מי שקנפיה של ההתחדשות והזרעויות כל הכחות (עי' כתבי הרצל הציונים בגרמנית, זעלבסטיאגראפיע, עמוד 18) — כך האמין, כי אין לו אלא להכריז על האמת הזאת, כדי שיתעורר העם ויזרעו מקצהו ונפשו הגיל ברעדה ובמהפכה יסודית לקראת שחר חרש, ולפיכך אי-אפשר היה לו שירגיש בגבול האכזרי שבין דמיון ומציאות, וחזון לבו נראה לו ממשי ופשוט כל-כך. לשם המפעל הגדול של גאולת אומה נראתה לו אפילו „הלואה לאימית של עשרה מיליארדים“ בגדר המציאות הריאלית: בח-האיחנים של האמת שננלתה לו היה גדול מכל המעצורים והמכשולים שבעולם. „ממונם של ישראל אפשר למצוא בשביל הלואות לחינה, בשביל מסלות-כרזל לכושים שבאפריקה, בשביל כל מיני ענינים משונים ומוזרים שבעולם—ובשביל העמוק

האמנות—וכל תרבותה של אומה—מוטבעות בחותמה של אישיות האומה והן חוזרות ומטביעות עליה את חותמן. הן עצמן אינן יצירות מוצקות וקבועות, אלא הן הולכות ומתפתחות, ובמדה שהן מתפתחות—הן מפתחות גם את אישיות האומה וצרות את צורתה. והיא המדה בפוליטיקה של אומה. גם זו אין לה לפנייה אישיות קבועה ומוצקה, אלא תעודתה היא להוסיף לפתח אישיות זו ולהשתתף ביצירתה. במובן זה אפשר לאמר: האומה עצמה יותר משהיא עובדה — היא תעודה; יותר משהיא הוויה—היא מגמה ודרך. עצם מהותה היא לא באיזה „יש“ שהושג, אלא ב„ראוי“, בעתיד שהיא מבקשת לעצמה, ולעניננו יכולים אנו לאמר: יהדותו של אחד-העם עם „קניניה“ הברורים והקבועים היא העובדה הגדולה; יהדותו של הרצל עם מטרותיה שלא ניתנו להתגשם היא התעודה הגדולה.

מן האמור יוצא לנו, כי טעות היא בידי אלה העושים את „הקנינים הלאומיים“—מלה החביבה ביותר על אחד-העם — כחינה לאומית. גדולות מן „הקנינים“ הן הצורות, וגדולים מאלו — הכשרון והאפשרות ליצור צורות. וטעות היא גם בידי אלה, המתיחסים בשלילה למטרה גדולה, שאומה הציגה לעצמה, משום שמטרה זו לא ניתנה להתגשם לדעתם. אפילו אם נניח, כי יש בידי אדם לראות מראש בבהירות גמורה את התפתחותה העתידה של אישיות האומה—שגם אותה מטרה עצמה הנראית לה בחזון עשויה להשפיע עליה!—עד כדי לקבוע בדיוק מתמטי את מרת יכלתה של זו בעתיד—מכל-מקום אי-אפשר לכפור בערכה של איתה מטרה בתור תעודה יוצרת אישיות, אף-על-פי, או ביהר דיוק: דוקא משום שהמטרה עצמה לא ניתנה להתגשם. באחדות השאיפה להמטרה הנשגבה מגשמת האומה את ישותה, כלומר מפתחת ומשכללת את אישיותה.

IV

מנקודת השקפה זו יש לדון על „האוטופיות“ שבתכניותיו ובפעולותיו של הרצל. וטועה אחד-העם, אם הוא מאמין, כי בסחרו בראיות הגיוניות תקיפות את „האמונה במעשי-נסים“ הוציא את גזר-דינה של הציונות המדינית כולה, כשבא אחד-העם והשמיע בשעתו

ניתן להתגשם באחרית הימים בסוף שאיפותינו ואיזה עתיד להשאר לעולמי עולמים בבחינת כוכב נוצץ ממרחק.

V

ברם, אחרי-העם רואה סכנה מוסרית דוקא בהשפעה הגדולה שהשפיעו הרצל ושאפיותיו על ההמונים, הציונות המדינית, המעמידה את הענינים החמריים במרכז שאיפותיה, אינה עשויה לחזק את רוחו של העם ולהחיות את לבו והרגשתו המוסרית, ואדרבה, היא מסונלת, להסב לב העם מאחרי הכח הרוחני שבו, ולפיכך עתידה היא להעשות צרה וסכנה למפעל הגדול והצנוע של התחיה הלאומית. הציונות המדינית, מפסיקה את החוט המקשר את העם עם העבר ו"משמטת את הבסיס ההיסטורי מתחתיו", ויש לחשוש, כי בעתיד קרוב, כשיתבררו התקוות המזהירות, שעוררה ציונות זו בלבבות, "ישאר העם קרח מכאן ומכאן" ולא יעמוד בו כח מוסרי להמשיך את מלחמת קיומו הקשה. ולפיכך מעמיד אחד-העם כנגד המטרה המדינית את המטרה המוסרית: להחיות את לב העם ולאחרו ברוח.

עכשיו, שבע-עשרה שנה אחרי הקונגרס הראשון, הרי אנו יודעים כבר: פחדו של אחד-העם היה פחד שוא, הירידה המוסרית שאחד-העם ראה בחזון, לא באה. וגדולה מזו: דוקא ה"אוטופיה" של הרצל עשתה מה שלא עשתה תורתו של אחד-העם המפוכחת והנהורה מדמיונות מופרזים, הציונות המדינית יצרה לא רק את הגדולים שבגורמי עבודתנו המעשית: את ההסתדרות, הקונגרס והמוסדות הממוניים, — אלא גם בשביל מטרתה המוסרית פעלה הרבה יותר מאותו החוג של מעריצי הציונות האחד-העמית, שעשו את תורת רבם, "דרך-החיים" לעצמם. אין זה פרדוקס: לא אחד-העם ותלמידיו, אלא הרצל והסתדרותו הנחילו במעשה את הנצחון לתורתו של אחד-העם. המיתודה הפוליטית של הרצל כבר נמסרה להארכיו. הלאומי, אבל אותם הבחות הלאומיים, שהוא עורר מתרדמתם, עובדים את עבודת הבנין והתקומה בארץ-אבות, ואחד-העם עצמו, השופט הקשה, שאינו יודע משוא פנים ואינו "עונה אמן על שקרים מוסכמים, שדעת ההמון נוחה מהם", סומך את ידיו על עבודה זו

הקרוב והתקיף שבצרכי היהודים עצמם לא ימצא כסף? וכשנסה הכרוך הירש להוכיח לו, כי שאיפותיו הן בבחינת פנטסיה בעלמא, לא נפל עליו לבו ולא רפו ידיו. הוא היטיב לדעת זאת ממנו: "הפוליטיקה של אומה שלמה — ביחוד אם זו פזורה בכל העולם — אינה נעשית אלא בעזרתם של אותם הדברים, שאינם באים במדה במשקל והמגביהים לפרוח באויר, היודע אתה, מדינת גרמניה ממה נוצרה? מחלומות, זמירות, פנטסיות וסרטים שחורים, אדומים וצהובים. ובמשך זמן קצר, ביסמארק לא אסף אלא את פירות האילן שנטעו בעלי-הדמיון... רק מה שהוא בגדר הפנטסיה נוגע עד נפשם של בני-אדם."

והוא צדק, את עשרת המיליארדים אמנם לא קבל. את שקי- הזהב הכבדים אי-אפשר להניע ממקומם בעזרתם של "imponderabilia", וגם ללב שליטי-עולם לא נגעה האמת שלו במדה יתירה מזו שהיתה צריכה, כדי שיבטיחו בחסדם לפרקליטה של אומתו הפזורה בכל העולם, כי לבם טוב לתנועה, ואולם הוא מצא יותר מזה, הוא מצא את הדרך ללב עמו.

ה"אוטופיה" של הרצל לקחה שכי את ההמונים, אבל גם את בני העליה בתוכנו, בעלי ההסתכלות הדקה והרגש העמוק, וכי פעולה זו אינה "מציאות" עליונה ועמוקה? וכמה מוזר הדבר, שאחד-העם, נושא דגלם של האידיאליים נלחם במרירות באוטופיה, כאילו אפשר לקבוע תמיד בדיוק את התחומים שבין אידיאל ואוטופיה; כאילו אין זו מתכונותיו של האידיאל, שהוא רחוק מאתנו וגדול מכחנו בהוה, ויש אשר גם בעתיד לא יהיה לנו בלתי אם כוכב מאיר ממרחק, שלא נגיע אליו לעולם, ואף-על-פי-כן יאיר לנו את דרכנו כל ימינו. האידיאליסמוס מטיל עלינו חובת-ענוה. הוא מחייב אותנו לשאוף כל ימינו להמטרה הגדולה, לעבוד ולהלחם לשמה ולכבוש יום-יום פסיעה אחרי פסיעה בדרך המובילה אליה ולבלי לשכוח עם זה, כי דרך זו ארוכה ביותר ואפשר שלא נגיע לעולם עד קצה. ולפיכך אין האידיאליסמוס רשאי לזלזל ב"אוטופיה", אם אין הפסד מוסרי בעצם התמונה שהיא מצוירת, לא ניתנה נבואה לבני-אדם להכריע, מהו אידיאל ומהי אוטופיה, כלומר: איזה אידיאל

ומעיד, כי יש בה משום יצירת, מרכז קבוע לרוח עמנו ותרבותנו, אשר יהיה לקשר רוחני בין חלקי העם המפוזרים וישפוך מרוחו עליהם לעורר את כולם לחיים לאומיים חדשים".

הנה רוגמה אחת מהרבה בנידון זה, שנים רבות נלחם אחד-העם בכל כח כשרונו הגדול והשפעתו האישית הגדולה לעבודת חנוך ותרבות בארץ-ישראל, ומה עלה בידו וכידי חבריו בשעתם? הכל זוכרים עוד את השאון הגדול שהקימו חובבי-ציון מסביב לבית-הספר ביפו ותקציבו, תקציב של איזו אלפים פרנק לשנה. ונצחון היה זה לאחד-העם, כשהסכימו לו סוף-סוף חובבי-ציון לוותר לגמרי על בית-הספר לבנים ולמסור אותו לרשותו של האליאנס, כדי שיוכלו למלא את כל מחסוריו של בית-הספר לבנות; ולא עלה כלל על דעתו של אחד-העם לדרוש מחובבי-ציון, כי יפסעו פסיעה נסה בכת אחת ויקבלו עליהם את כלכלתם של שני בתי-הספר גם יחד. השו"ל לפסיעות קטנות ומדודות אלו את המלחמה על שלטונה של הלשון העברית בארץ-ישראל, שפרצה לפני חדשים אחדים, לרגלי מלחמה זו נוסדה במשך שבועות מעטים, בהנהגתם ובעזרתם של תלמידי הרצל ויורשיו, רשת שלמה של בתי-ספר ממינים שונים, שהרוגמה של התפתחות מודרנית ופסיעות קטנות ודאי היתה פוסקת להם עשרות שנים של חבלי-לידה.

VI.

ורואה אני צורך למסור מודעה, שלא יטעו בדבריו ולא יגלו פנים בהם שלא ככונתי, אפשר, אולי, להוציא מדברי: (א) כי מיחס אני לאחד-העם את ההשקפה הרציונליסטית השטחית, שאינה עומדת על סוד האינדיבידואליות והיצירה האינטואיטיבית; (ב) כי כופר אני אפילו בזכותו הגדולה של אחד-העם בנוגע לעבודת החנוך והתרבות שלנו. יודע אני היטב, כי אין אחד-העם כופר ביסוד האירציונלי שבחיים. כבר אמרתי במקום אחר: "רציונליות זו אינה אלא רציונליות של מיתוד, שבאה לאחד-העם מתקופת ההשכלה. מי שאזנים לו לשמוע את הדין של נגינות הגנוזות במעמקי הלב יבחין מתחת לשכבה העליונה של אנליזה קרה ושוקטה את הפאתוס האצילי של רגש עמוק וצנוע, של אמונה עמוקה כרצון החיים ותקיפה כמלחמת הקיום". ואולם הוא הדבר, שאחד-העם הולך ומשקיע נדבך אהרי נדבך בשכבה העליונה ומכניע ביר חזקה את אשר מתחתה, היא ששליט לדעת את המיתודה הרציונלית ומכניע ל"שלטון השכל" כל מה שפורח ומנגן בחביון נשמה ואין לו לא קול ולא שם ולא דמות. הוא מרגיש בנצנים הרכים האלה, הסמויים מן העין, אלא שהוא מודרו לפתוח את סגורם ולחשוף את מהותם, כתינוק הזה המפתח את הסמדר בידיו, כדי להסתכל אל מה שבתוכו. הוא מודה בערכם של הכחות השוכנים במדור התחתון שבנפש, העושים במחשך מעשיהם ומביאים את האדם למלאות חפצם שלא בטובתו, ואולם הוא משתדל להרים את הכחות הנפלאים הללו למדור העליון ולהזריח עליהם את שמשו של השכל, כדי שלא "תכבד והארך העבודה יותר, אם לא תבא ההכרה לעזרתה".

והשתדלות זו להבין, לחשוף ולברר כל מה שבא לידו ולהניח אותו לרגלי הוד מלכותו השכל—אנו מוצאים גם ביחסו אל הרצל ושאיפותיו ופעולתו, ואין תימה, אם האדם הנפלא, שאמר להיות מנהיג לבני-אדם בעזרת דברים שבפנטסיה, לא עמד בבחינה ולא זכה להכנס להפנתיאון של אנשי הפלאות היחידים אלא אחרי מיתו, וגם אז לא בזכות עצמו, אלא בזכות העם, שיעשה אותו "עתה", כ"ש"אין מעצור עוד לדמיונו מצד המציאות", "נושא" לשירת התחיה ויעטרוהו בכל הסגולות הדרושות לגבור לאומי...

VII.

וחלילה לנו למעט את זכותו ולכפור בהשפעתו הגדולה של אחד-העם בנוגע לעבודת החנוך והתרבות. אוהה המלחמה עצמה

על שלטונה של הלשון העברית בארץ-ישראל מעידה עדות שאי אתה יכול להזימה על זכותו והשפעתו של אחד-העם, אם במלחמה זו נתנסה רצוננו הלאומי נסיון גדול ועמד בו — הרי עשרים וחמש שנות עבודתו של אחד-העם הועילו הרבה לחנך ולחשל רצון זה ולכוונו אל המטרה הלאומית-התרבותית. הנצחון שנחלנו במלחמה זו ודאי זכות היא לאחד-העם; ואין בכך כלום, שגם הפעם היה "דורך בשבילו המיוחד" ולא נצטרף למנינם של הלוחמים. ואולם אין זה מקרה בלבד, שפירותיה של השפעה זו לא היו מרובים ביותר דוקא במקום שהיתה תקיפה כל-צרכה ולא יצאו עליה עוררים: בקהל חבריו ותלמידיו, שלא נתפסו, לאמונה בנפלאות ולדמיונות מופרזים, אלא התכוונו להמטרה המוסרית בלבד, להחיות את רוח העם ולבו, לא בתוך "בני משה" אף לא בתוך ההסתדרות לשפה ולתרבות עברית, שגם אחד-העם נעשה סנדקי לה, אלא דוקא בתוך ההסתדרות הציונית נעשתה השפעתו של אחד-העם כח יוצר ומפרה. צריכה היתה תורתו של אחד-העם להזדווג להציונות המדינית ול"חלומותיה", כדי שתעשה כח מניע גדול. ה"אוטופיה" של הרצל סללה לפניו את המסלה, התעורה ה"דמיונית" הגדולה, שהרצל היה לה לנביא, הטביעה את חותמה על אישיות האומה, היא עוררה והכשירה את הלבבות להמטרה המוסרית.

דעה צלולה, הכרה ברורה במטרה ובאמצעים, תיאוריה משוכללת ונקיה מסתירות הגיוניות ומסיגי הדמיון הם ודאי דברים גדולים, שאינם מצויים בשוק, אבל לא די בהם בשביל להרגיז אומה "ממנוחתה" ולעוררה לקראת שחר חדש: יש צורך גם ב"רגל", המתנופף במרומים מעל לראשה, וצריך שהמעין האירציונלי הכמוס, שלא ניתן להכבש בשלולית הצרה של הכרתנו ההגיונית-הסבכית, ישקה ויפרה נשמתו של אדם עד עמקי שרשיה, כדי שיוכל להניף את הרגל לפני עמי ולעשות "כנף-בד ומוטת-עץ" כח חי ויוצר.

אותו המעין העמוק היה ספכה בלבו של הרצל, ולפיכך ידע את לשון-הלבבות, אשר "קסמים לה ותמונות הוד וצבא חזיונות", — הלשון אשר "בה יהרהר שר העולם את הרהוריו, ויוצר אמן יגלם בה הניג לבבו ומצא פתרון בה לחלום לא הגוי". חלום-פלאות, חלום-מלכות, חלום הרצל לעמו. מתוך תהום השעבודים והעלבונות של המציאות הגלותית הראה לעמו במרחקי אופק התכלת את הרי המולדת, ואתו חלום-הפלאות, רוח גענועים וכמיה, הולך ורועד בנפשנו ומרעיד את כל כחותיה החבויים במעמקים, אף-על-פי שאנו מכירים, כי רק חלום הוא, שפע האור המחמם של האישיות, שזעזעה את נשמתנו, מצרף ומחשל את הרצון היוצר בלבנו. "ציונותו וחיוו של תיאודור הרצל נעשים ליהודי בן זמננו מאורע-חיים, המהפך את עולמו", כך מעיד אחד מצעירי ישראל שבמערב (ראבערט וועלטש, "טהעאדאר הערצל אונד וויר"). אנחנו, יהודי המזרח, איננו מסוגלים כלל להבין את המהפכה הגדולה שבאה בלבבות, את ההתלהבות העמוקה והיסודית שתקפה את הדור הצעיר במערב בשעה שבתוקף השפעתו של הרצל נגלתה להם פתאם שכינתם הלאומית, מי שהגיע לכך הרגיש בנפשו את הצורך להכריז ולהריע לכל ארבע רוחות השמים על האושר הגדול שעלה בגורלו.

אחד-העם מוצא אמנם גם פה מקום לעיונים ולספקות. תשובתם של צעירי ישראל שבמערב לעמם אינה מספקת לו, משום שהיא תשובה פורמלית לבר, הצרה המוסרית, שהשיבה אותם לעמם, אינה אותה הצרה שהיא "היסוד היחיד והאמתי" של התחיה הלאומית. "הצרה המוסרית" היא בעלת שתי צורות שונות, אחת מערבית ואחת מזרחית, ושתי אלו שונות זו מזו תכלית שנוי. "המזרחית היא צרת היהדות, והמערבית—צרת היהודים". ואולם הרי יודעים כבר שגם כאן לא צרק אחד-העם, הרוצה לקטוף פירות שבשלו מן האילן הפורח אינו אלא טועה; די לו להאילן הפורח,

שם פו להביא פירות. עכשיו הרי אחד העם עומד ומעיד בעצמו על היהודים החדשים האלה, "כי הם, בעלי הכרה לאומית עמוקה... המקיפה והוקפת את הנשמה עד היסוד", אף-על-פי ש"ממעטקי תהום הטמיעה עלו ושבו לעמם". ומי ילד לנו את כל אלה, אם לא הרצל ו"חלומותיו"?

* * *

החלומות אינם מעלים ואינם מורידים, אומרים הנבונים, כי רגעיהם ספורים. ואולם, גם ימי הנוער, גם האביב שעתם קצרה. וכי בשביל זה אין הם מציאות עליונה על עליונות ועמוקה מעמוקות? כלום אין הם חיים בתוך נשמתנו וצרים את צורתה אפילו. אחרי שכבר נבלו פרחיהם? אכן, יש אמת ב"שקרם" של ימי הנוער מאשר באמתם של היודעים והנבונים. חלומו של הרצל הוא אמת חיה ממין זה. הפתוס של הציונות ההרצלית הוא לנו "מאורע-החיים המהפך את עולמנו".